

УДК 373.31:37.015.3

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ КОМПЕТЕНТІСНОГО ПІДХОДУ ДО ФОРМУВАННЯ В МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ЗАГАЛЬНОНАВЧАЛЬНИХ УМІНЬ І НАВИЧОК

Надія Гишка

*Кременецький обласний гуманітарно-педагогічний інститут
ім. Тараса Шевченка, вул. Лицейна, 1, 47003 Кременець,
Тернопільська обл., Україна*

Проаналізовано компетентнісний підхід, значення компетентності майбутнього спеціаліста. Розглянуто особливості психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів до сучасних вимог, значення уміння вчитися як ключової компетентності для формування загальнонавчальних умінь та навичок.

Ключові слова: уміння, навички, компетентнісний підхід, педагогічна компетентність, уміння вчитись.

Постановка проблеми. У структурі загальної середньої освіти особливе місце посідає початкова школа, яка на етапі модернізації змісту освіти ставить перед собою завдання створення умов для утвердження особистісного навчання; орієнтації на реалізацію компетентнісного підходу до змісту освіти, максимального спрямування на формування самодостатньої особистості, розвиток універсальних компетенцій.

Особливістю початкової школи є те, що діти приходять до неї з різним рівнем готовності до навчання, неоднаковим соціальним досвідом, відмінностями у психофізичному розвитку. Початкова школа повинна допомогти кожній дитині реалізувати її здібності й створити умови для індивідуального розвитку школяра. Питання формування професійної компетентності вчителя початкових класів постає особливо гостро, оскільки пов'язане з тенденціями розвитку сучасного суспільства. Поступове перетворення України в більш відкрите суспільство стало стимулювати широкий розвиток міжнародного співробітництва. Крім того, поширення нових інформаційних технологій, серед яких важливе місце посідають комп'ютерні мережі, можливість виходу в Інтернет, ставить особливі вимоги до підготовки вчителя початкових класів, пов'язуючи його імідж із професіоналом інноваційного типу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування професійної компетентності спеціалістів досліджували вітчизняні й зарубіжні

науковці. Зокрема, учені (В. А. Адольф, Т. Г. Браже, С. В. Будак, С. Г. Вершловський, М. А. Галагузова, О. В. Добудько, М. К. Кабардов, І. Б. Котов, В. Ю. Кричевський, В. І. Маслов, Т. В. Новикова, Р. В. Овчарова, Г. І. Саранцев, Л. Р. Соломко, В. Ю. Стрельников, Н. В. Харитоновна, О. М. Шиян) акцентують на необхідності розробки проблеми підвищення професійної компетентності вчителя в умовах багаторівневої професійної освіти. Інші дослідники (В. П. Беспалько, А. О. Вербицький, М. В. Кларін, Я. Л. Коломинський, Г. К. Селевко та ін.) пов'язують вирішення проблеми професійного розвитку з технологічною організацією навчання. У зарубіжній педагогіці питанню формування професійної компетентності вчителя присвячені праці Д. Бритела, Є. Джимеза, Р. Квасниці, В. Ландшесер, М. Леннона, П. Мерсера, М. Робінсона та ін.

Водночас проблема формування професійної компетентності в майбутніх учителів початкових класів вивчена недостатньо. У педагогіці немає системних досліджень, присвячених формуванню цієї компетентності, не розроблено модель процесу її становлення у студентів педагогічних ВЗО у нових соціальних умовах. Виникає суперечність між вимогами, які суспільство ставить до вчителя, та якістю його професійної підготовки у вищому закладі освіти, показником якої є професійна компетентність

Формування мети статті. Ставили за мету проаналізувати компетентнісний підхід, розглянути особливості психолого-педагогічної підготовки вчителя початкових класів до сучасних вимог, значення уміння вчитися як ключової компетентності для формування загальнонавчальних умінь та навичок.

Виклад основного матеріалу. Поняття компетентнісної освіти прийшло до нас із зарубіжних країн, де цей напрям дослідження активно розвивається як у теорії, так і на практиці. Наприклад, 1997 року в рамках Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США й Канади було започатковано програму „Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади” (“DeSeCo”).

Ідеї компетентнісно орієнтованої освіти – предмет наукового пошуку вчених Росії (В. Болотов, В. Краєвський, В. Серіков, А. Хуторський та ін.).

Розглянемо основні поняття – “компетенція” і “компетентність”. Їх диференціюють відомі російські вчені А. Хуторський [7] та В. Краєвський. Оскільки у перекладі з латинської мови “competentia” означає коло питань, з якими людина добре обізнана, має певний досвід, то компетентність у певній галузі трактують як “володіння відповідними знаннями й здібностями, які дозволяють ґрунтовно судити про цю галузь і ефективно діяти в ній” [4, с. 17], тобто компетентність є результатом набуття компетенції.

Поглиблює розуміння зазначених понять твердження про так званих “дві освіти”: перша – та, що подана в навчальних програмах та підручниках і

підлягає обов'язковому засвоєнню й контролю; друга – своєрідна “прихована освіта”, тобто певні досягнення, результати, які “сприяють формуванню компетентності, особистісного досвіду й інших показників освіченості” [5, с. 8–16.] Відповідно до цього розглядають новий підхід до модернізації освіти – на компетентнісній основі. Сутність його полягає у конструюванні такого змісту, який “не зводиться до знаннево-орієнтувального компонента, а передбачає цілісний досвід розв'язання життєвих проблем, виконання ключових (тобто тих, які стосуються багатьох соціальних сфер) функцій, соціальних ролей, компетенцій” [1, с.14].

Отже, якщо компетенцію трактують як задану норму, вимогу до підготовки фахівця, то компетентність розглядають як сформовану якість, результат діяльності, “надбання” студента.

У науці відомі спроби структурувати зазначені поняття, хоча одностайності у поглядах немає. Наприклад, для одних дослідників компетентність – це єдність когнітивного, предметно-практичного й особистісного досвіду [1, с. 12], інші у її структурі виділяють мотиваційний, змістовий та процесуальний компоненти. Зарубіжні дослідники здебільшого визначають три основних елементи в компетентнісній освіті – знання, уміння і навички, цінності. Експерти програми “DeSeCo” вважають, що структура компетентності охоплює пізнавальне ставлення і практичні навички, цінності, емоції, поведінкові компоненти, знання і вміння [3, с. 125].

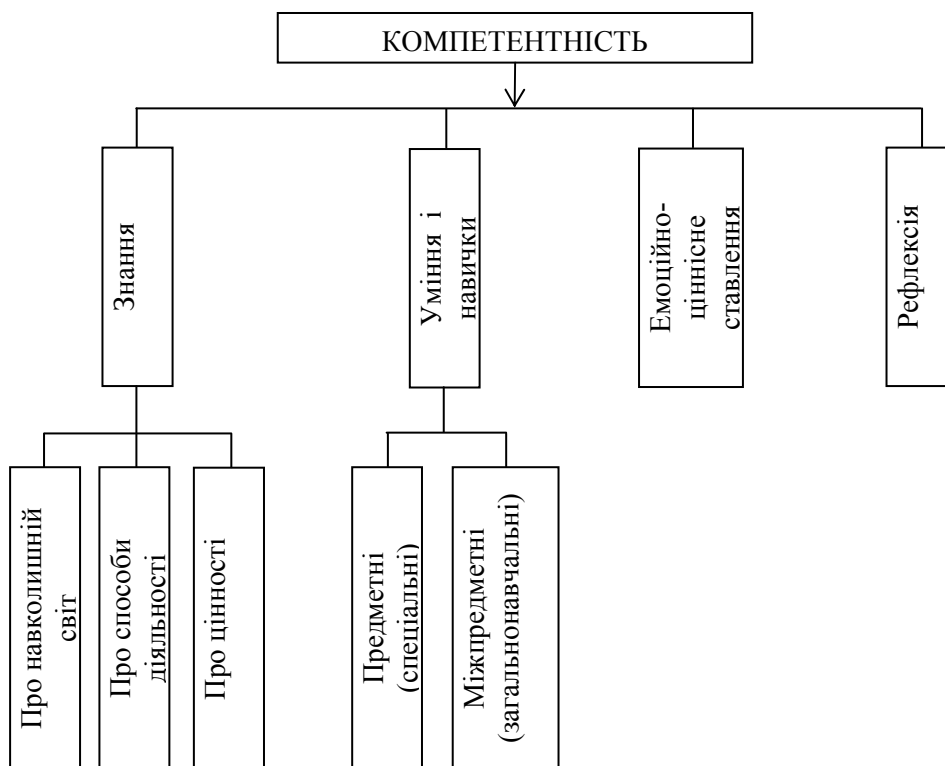
Інтегрування зазначених підходів дає змогу стверджувати про те, що структурними компонентами компетентності можна вважати знання, уміння й навички, а також ціннісне ставлення.

Значущість знань у структурі компетентності очевидна з огляду на те, що, з одного боку, вони слугують базою для формування умінь і навичок, а з іншого, існує особливий вид знань – про способи діяльності, відображення у формі правил, пам'яток, алгоритмів тощо, який забезпечує процесуальний аспект навчання. Діяльнісний підхід в освіті спрямовує на оволодіння відповідними уміннями і навичками (предметними (спеціальними) і загальнонавчальними (міжпредметними), які слугують базою для формування інтегрованої якості особистості – уміння вчитися.

Однак компетентність не зводиться лише до знань, умінь і навичок, оскільки знати, як виконувати ту чи іншу діяльність, а також вміти її виконувати, ще не гарантує бажання працювати, творче ставлення до роботи. З огляду на це третьою складовою загальної компетентності особистості визнано формування ціннісного ставлення до процесу та результату праці.

Додамо, що ціннісне ставлення вчені розглядають як емоційне ставлення людини до певних об'єктів (норм, явищ, процесів, предметів тощо). Отже, йдеться про два аспекти проблеми: виховання системи цінностей і розвиток афективної сфери особистості (емоцій, почуттів тощо).

Зазначену кількість структурних компонентів компетентності вважаємо необхідною, але недостатньою. Модернізація змісту освіти на діяльній основі передбачає також формування рефлексії як необхідної передумови повноцінного навчання (так званий “діяльній зміст освіти”), а відтак і саморозвитку, самореалізації. Рефлексія допомагає сформулювати (а за необхідності і скорегувати) мету діяльності, вибрати раціональні способи досягнення цієї мети, спрогнозувати результати тощо. “Якщо фізичні органи чуття для людини – джерело зовнішнього досвіду, то рефлексія – джерело досвіду внутрішнього, спосіб самопізнання, необхідний інструмент мислення” [7 с. 107–114]. Отже, компетентність – це синтез знань, умінь і навичок, емоційно-ціннісного ставлення та розгорнутої (у цьому випадку професійної) рефлексії (див. рисунок).

Структурні компоненти компетентності

Оскільки склад компетентностей дуже різноманітний, учені намагаються певним чином згрупувати їх. Наприклад, виділяють такі інваріанти терміна “компетентність”: професійна, педагогічна, психологічна,

комунікативна, управлінська тощо. Зокрема, професійна компетентність, охоплює спеціальну, методичну та психолого-педагогічну складові.

Освітні компетенції науковці структурують так:

- ключові (надпредметні), які визначають як здатність людини здійснювати різні види діяльності;
- галузеві (загальнопредметні), що (набуваються упродовж вивчення змісту того чи іншого предмета (освітньої галузі);
- предметні, які (формується під час вивчення певного предмета) [3, с. 125–131].

Серед ключових компетентностей вітчизняні дослідники виділяють такі:

- інформаційна;
- соціально-психологічна;
- громадянська;
- комунікативна;
- методологічна;
- життєва;
- професійна;
- психологічна (рефлексивна) [4, с. 112].

Загальний аналіз сутності цього поняття, характеристику компетентностей в освітніх системах зарубіжних країн здійснили на попередньому етапі дослідження О. Овчарук, О. Пошетун, О. Локшина. Це дає нам змогу зосередитись на ключовій компетентності шкільної освіти – умінні учнів вчитися.

Формування ключової компетентності “уміння вчитися” в освітньому процесі вимагає дотримання низки дидактичних умов. Перша з них, як вважає С. Е. Трубачева, полягає у чіткому усвідомленні суб’єктами навчального процесу специфіки, закладеної в поняття “компетентність” як педагогічної категорії, яка може характеризуватися як певний стан в освітньому процесі, так і його кінцевий результат – результат освіти [6, с. 53–58]. З огляду на це перед керівниками вищих навчальних закладів постає завдання певною мірою оновити зміст методичної роботи з науково-педагогічними кадрами і приділити велику увагу проблемі формування змісту освіти на засадах компетентнісного підходу як науково обґрунтованій системі дидактично та методично оформленого навчального матеріалу для різних освітніх і освітньо-кваліфікаційних рівнів. Сьогодні, на жаль, дуже повільно ведеться розробка і впровадження освітньо-професійних програм підготовки фахівців з окремих напрямів. Це зумовлює певні труднощі у визначенні структурно-логічної схеми підготовки молодих спеціалістів, у розробленні навчальних програм дисциплін, які б відповідали сучасним

вимогам, цілям і завданням національної освіти як складової європейського освітнього простору.

Для впровадження компетентнісного підходу у навчальний процес вищої школи важливим є вміння науково-педагогічних працівників застосовувати наукові підходи до організації навчання як в аудиторії, так і в позааудиторний час (самостійна робота, індивідуальні заняття). Адже неможливо спочатку навчити навчатися, а потім безпосередньо навчати обраній професії. Вже на 1-му курсі необхідно озброїти студентів необхідним інструментарієм для ефективного здобуття знань у процесі самостійної роботи з різними джерелами інформації під час вивчення всіх тих навчальних дисциплін, що викладаються у певному закладі освіти. Для цього у дидактичному арсеналі викладачів мають бути різні види завдань, а саме: складання конспектів (узагальненого, деталізованого, зведеного), підготовка рефератів (оглядових, інформаційних, у формі наукового звіту, написання рецензій, узагальненого тематичного словника), написання плану (простого, ускладненого, складного), тез, виписок (важливих положень статті, монографії, фактів, цифр, таблиць і схем), цитат, анотацій, рецензій, статей, дайджестів, есе тощо. На жаль, як свідчать власні спостереження й проведені опитування, перелік видів завдань для студентів, які використовують працівники вищої школи (особливо у вищих навчальних закладах непедагогічного спрямування), дещо обмежений. Подальшого удосконалення потребують форми і методи організації навчального процесу, досить повільно відбувається перебудова взаємовідносин суб'єктів навчання тощо. Тому, на нашу думку, виникла потреба виявити складові педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів щодо здійснення компетентнісного підходу до підготовки спеціалістів з вищою освітою. Це, вважаємо, є другою умовою формування у студентів компетентності "уміння вчитися".

Формування у студентів уміння вчитися, опанування ними технологій здобуття знань протягом усього життя може здійснюватися цілеспрямовано в процесі вивчення спеціального навчального курсу "Організація навчальної діяльності студентів" або "Наукові основи навчальної діяльності студентів". Він є невід'ємною складовою підготовки студентів до майбутньої професійної діяльності, сприяє створенню умов для зростання активної творчої особистості, інтелектуальному розвитку студентської молоді, формуванню умінь застосовувати нові знання, діяти, прагнути саморозвитку, озброює практичними навиками пошукової та науково-дослідної діяльності, прикладними вміннями виконання різних видів робіт з навчальних дисциплін спеціальності, моделювання власного шляху розвитку.

Отже, третя умова формування ключової компетентності "уміння вчитися" – цілеспрямована підготовка студентів до навчання протягом усього

життя у процесі вивчення як спеціального навчального предмета, так і на заняттях з інших дисциплін.

Формування цієї ключової компетентності, на нашу думку, неможливе без дотримання четвертої умови – з'ясування її змісту та структури, які мають відповідати вищому рівню фахової підготовки, пріоритетам і цілям освіти, мати особистісно орієнтований, наскрізний та універсальний характер, бути сприятливими для всіх членів суспільства.

Виходячи з позицій обов'язкової підготовки випускника вищого навчального закладу до навчання протягом усього життя, ключову компетентність “уміння вчитися” необхідно розглядати як соціальну норму професіоналізму майбутнього спеціаліста, рівень якого залежить від ефективності навчально-виховної системи у конкретному закладі освіти. У навчально-пізнавальному процесі вищої професійної школи значне місце відведено самостійній роботі студента. Успіх цієї роботи значною мірою залежить від бажання, прагнення, інтересу до роботи, потреби в діяльності, тобто від наявності позитивних мотивів. Велике значення у процесі самостійної роботи студента мають його спрямованість, психологічна готовність, а також певний рівень бази знань, на який нашаровуватимуться нові знання. Тому знання про те, як самостійно здобувати нові знання, ефективно організувати власну пізнавальну діяльність, підготовку до різних контрольних заходів у ВНЗ (ПМК, залік, іспит, ДЕК), розвинути увагу, пам'ять, мислення мають становити зміст компетентності “уміння вчитися”.

Як форма організації індивідуального вивчення студентами навчального матеріалу в аудиторний і позааудиторний час, самостійна навчальна діяльність може успішно здійснюватися за умов оволодіння особистістю певними вміннями і навичками. Такими вміннями є продуктивна робота на лекції, застосування різних методів роботи з книгою, сприйняття й опрацювання інформації; підготовка до лекцій, семінарів, практичних і лабораторних занять; заучування текстового матеріалу і підвищення продуктивності мислення; підготовка різних видів індивідуальних завдань. І якщо теоретичні знання можуть бути здобуті в результаті інтеграції знань із соціології, психології, педагогіки, біології, фізіології, культурології та інших наук у процесі викладання спеціальної навчальної дисципліни, то формування вищеперелічених умінь може здійснюватися спеціально (безпосередньо) або контекстно (опосередковано). Терміни формування різних умінь і навичок будуть різнитися. Якись можуть бути сформовані протягом вивчення однієї теми, інші – протягом усього періоду навчання у вищому закладі освіти.

Експерти Ради Європи вважають, що кожна компетентність побудована “на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань і вмінь, всього

того, що можна мобілізувати для активної дії”[4, с.17]. Саме на такому підході будується модель професійної компетентності майбутніх кадрів [1, с. 8].

Висновки. Отже, внутрішня структура компетентності “уміння вчитися” обов’язково складатиметься зі знань, умінь і навичок, а також з мотивації на навчання, пізнавального інтересу та ціннісної орієнтації на результати навчання та професійної діяльності. Тому що похідним моментом у будь-якому умінні є мотиваційно-потребнісний аспект: пізнавальна потреба є передумовою діяльності учення і водночас її результатом (сформованим мотивом). Процес учіння, якщо він правильно організований, може стати умовою зміни структури мотиваційної сфери особистості. У структуру цієї ключової компетентності можуть ввійти ставлення, емоції, цінності та етика як складові кожної компетентності.

Реалізація компетентнісного підходу у підготовці майбутніх педагогів передбачає відбір і деталізацію освітніх компетентностей як за навчальними предметами, так і за ступенями підготовки; розробку технології їх впровадження у навчально-виховний процес вищого навчального закладу (йдеться про зміну всієї системи формування особистості педагога – освітнього середовища, стилю спілкування, форм і методів навчання, способів оцінювання навчальних досягнень студентів тощо). Подальших досліджень потребує проблема моніторингу цих новоутворень на різних етапах підготовки фахівця.

1. *Болотов В.А., Сериков В. В.* Компетентностная модель: от идеи к образовательной программе // Педагогика. – 2003. – № 10. – С. 8–14.
2. *Гриненко В.* Професійне навчання вищих керівних кадрів для державної служби в зарубіжних країнах // Вісник Національної академії державного управління. – 2005. – № 3. – С. 162–169.
3. *Кодлюк Я. П.* Модернізація змісту шкільної освіти за рубежом: компетентнісно орієнтований підхід // Наукові записки Терноп. нац. пед. ун-ту. Сер. Педагогіка. – 2006. – № 1. – С. 125–131.
4. *Овчарук О.* Сучасні тенденції розвитку змісту освіти в зарубіжних країнах // Шлях освіти. – 2003. – № 2. – С. 17–21.
5. *Соколова І.* Професійна компетентність вчителя: проблема структури та змісту // Неперервна професійна освіта: теорія і практика. – 2004. – Вип. 1. – С. 8–16.
6. *Трубачева С. В.* Умови реалізації компетентнісного підходу в навчальному процесі / Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / За заг. ред. О. В. Овчарук. – К.: “К.І.С”, 2004. – С. 53–58.

7. Хуторской А. Деятельность как содержание образования // Народное образование. – 2003. – № 8. – С. 107–114.

**PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL PREPARATION OF A
PROSPECTIVE TEACHER IN THE CONTEXT OF THE COMPETENCE
APPROACH TO FORMING THE PRIMARY SCHOOL STUDENTS'
EDUCATIONAL SKILLS**

Nadia Hyshka

*Taras Shevchenko Regional Humanitarian and Pedagogical Institution
of Kremenets'
Litseina Str., 1, UA – 47003 Kremenets', Ternopil region, Ukraine*

The article analyses the competence approach, the value of future specialist competence. It describes the aspects of psychological and pedagogical preparation of a primary school teacher in relation to the updated requirements; defines the value of learning skills as a key competence in forming the educational abilities.

Key words: abilities, skills, competence approach, pedagogical competence, learning skills.

**ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ И ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА
БУДУЩЕГО УЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТЕ КОМПЕТЕНТНОСТНОГО
ПОДХОДА К ФОРМИРОВАНИЮ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ
ОБЩИХ УЧЕБНЫХ УМЕНИЙ И НАВЫКОВ**

Надежда Гышка

*Кременецкий областной гуманитарно-педагогический институт
им. Тараса Шевченко, ул. Лицейна, 1, 47003 Кременец,
Тернопольская обл., Украина*

Проанализировано сущность компетентностного подхода, значение компетентности будущего специалиста. Рассмотрены особенности психолого-педагогической подготовки учителя начальных классов в соответствии с современными требованиями, отмечено значение умения учиться как ключевой компетентности для формирования общеучебных умений и навыков.

Ключевые слова: умения, навыки, компетентностной подход, педагогическая компетентность, умение учиться.

Стаття надійшла до редколегії 11.02.2011

Прийнята до друку 10.03.2011